

Espen XOVARDSXOLM
Norveç

Espen Xovardsxolm - XX əsr Norveç yazıçısı və tənqidçisi. "Profil uşaqları"ndan biri. Norveç ziyalılarının təsis etdiyi sol təmaüllü "Profil" jurnalı ətrafında birləşən, 60-cı illərin ortalarında Norveç ədəbiyyatında "yeniləşmə" ideyasını irəli sürən gənc yazarların yaratdığı "Qrup-66" birliyinin üzvü.

Yeni hərəkatın iştirakçıları ümumi program işləyib hazırlamasalar da, onların əhval-ruhiyyələri və baxışları müəyyən ideoloji platformada birləşdiyindən öz qruplarını "fərdlərin birliyi" adlandırdılar.

Birinci mərhələdə onlar bədii əsərin estetik baxımdan qiymətləndirilmə prinsipi-ni "burjuva xürafatı" adlandıraraq, tamamilə intina edirdilər. Onların fikrinə görə, bədii əsər özündə hökmən siyasi-ictimai yük daşımalıdır (Həmin dövrdə Skandinaviya ölkələrinin ziyalı mühitində "maoizm" populyar ideyalardan biri idi).

"Profil qrupu"na indi Norveçin görkəmli yazıçıları və tənqidçiləri sayılan Daq Sulstad, Yan Erik Vold, Eynar Ekland, Tur Ubrestad və digər görkəmli ədəbiyyat xadimləri daxil edilir. Bu və ya digər dərəcədə "solçuluğun uşaq xəstəliyini" keçirəndən sonra, onlar gerçəkliyi təsvir etmək, qiymətli bədii əsərlərin yaradılması üçün estetik baxışın vacibliyini qəbul edirlər.

səbəbdən, nə üçün modernizm bəzi adamların nifrət obyektinə çevrilir? Axı onların gətirdikləri səbəblərin heç bir əsası yoxdur. Bu adamlar dünyanı dərk etməyin ilkin təsəvvüründən ona görə bərk-bərk tutub qalıblar ki, onlar yeni incəsənətin əsas mahiyyətini tam dərk edə bilmirlər. Onlar yeni nə yaranarsa, ağına-bozuna baxmadan, məsələnin mahiyyətinə varmadan "yox!" deyəcəklər. İki min il bundan əvvəl yaşamış Aristotelin ətəyindən sallanıb qalacaqlar. Erlinq Kristi yazır: "Poeziya reallığı imitasiya etmək, onu yamsılamaq və ya təhlil etmək demək deyil. Elə poeziyanın özü böyük dərəcədə reallıqdır. Onun mahiyyətində in-

vurmaq istəyində olan, təmiz zahiri, xəyali görkəmi dağıtmağa çalışan müasir sənətkar üçün ilkin sənətin məhz bu forması böyük maraq doğurmalıdır"...

İndi gəlin, "ənənə" anlayışıyla, müasir modernist sənət arasındakı fərqi arayaq.

Hər şeydən əvvəl deyim ki, "sənətdə proqres"dən söhbət gedə bilməz. Tamamilə yanlış anlayışdır. Bu qeyri mütəxəssislərin mövzudur. Şübhəli ifadəni nə vaxtsa Avropanın ruhani dünyası uydurub və bunun incəsənətlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Məhz modernizmin estetikasında gerçəkliyin dərk edilməsinə yeni baxışdan söhbət gedir. Oxşarlıq prinsipinə əsaslanan sənət əsərinə artıq öz imkanlarını itirmiş, dünyagörüşümü zəiflətmiş heç bir yenilik gətirməyən, illüziyalarla dolu, xəyali, nəhayət ölü surət kimi müəyyən edilir (Bəlkə də o, başqa bir mədəniyyət kontekstində yaşaya bilər, lakin hazırda elə bir sahə mövcud deyil).

Reallıq bundan ibarətdir ki, sənətdə ağırlıq mərkəzinin yeri dəyişib; mərkəz xaricdən daxilə keçib. Sənətkarın vəzifəsi mövcud gerçəkliyi təsvir etmək, onun surətini köçürməkdən ibarət deyil. Sənət adamı özünün bədii təxəyyülündən çıxış edərək, təmiz subyektiv sənət əsəri yaratmalıdır.

Bu, Orteqi Qasetanın düşündüyü kimi "insanlıqdan uzaqlaşmaq" demək deyil. Lakin sənət əsəri "ifrat insanlıqdan" - eynilikdən, standartlaşmadan, "yaxşı" hadisələrdən, idilliyədən, cəfəngiyatdan, lazımsız xəyalpərəstlikdən uzaqlaşmalıdır. Müasir incəsənətin qüdrətli nümayəndələri olan Edvard Munk və Vinsenta Van Qoqdan tutmuş, Pol Kley və Asqer Yorna qədər sənətkarlar öz yaradıcılıqlarında şərti elementlərlə yanaşı, "insani" formalardan da material kimi istifadə etmişlər. Modernist - sənətkarlar gerçəkliyə dəyişməz forma kimi baxmırlar. Onlar üçün dünyanın rəng qammaları yaradıcı düşüncədə hisdən-pasdan təmizləndikdən sonra mövcuddur. Bundan sonra improvizasiya və fantaziya əsərdə dilin dəqiqliyi və fikrin toplanması üçün şərait yaradır. Bu qənaət bizi üçüncü maddəyə-modernizmin estetikası haqqında mübahisələrin son mərhələsinə gətirir. Müasir incəsənət oxucunun və tamaşaçının yaradıcılıq prosesində böyük dərəcədə iştirakına şərait yaradır. Maks Frişer son yaradıcılığın çıxış edərək məsələyə nöqtə qoymağın vaxtıdır. O yazır: "Bir əhvalat haqqında çox danışanda, sual işarələrinin sayı da çoxalır ...", odur ki, qətiyyətlə demək olar; modernizm müasir bədii yaradıcılıqda yeniləşməni tələb edir.

Tərcümə edən:
Zakir ABBAS
əməkdar jurnalist

Son iki min il ərzində Avropa estetikasında "təqlid" sözü hakim mövqə daşıyır. Guya incəsənətin yeganə vəzifəsi təbiəti təsvir etmək, yamsılamaq və ya Per Laqerkvistin təbiriycə desək - təbiətin şəklini çəkməkdən ibarətdir. "Təqlid" məfhumu Aristoteldən gəlmədir. Baxmayaraq ki, "təqlid" Avropada renessans dövrünü yaşadı, ən nüfuzlu ədəbi məktəb olan klassizm mərhələsində yenidən formalaşdı, XIX əsrin ikinci yarısında naturalizmin estetik nəzəriyyəsinin ayrıca bir qolunda özünün son ifadəsini tapmış oldu. Müasir incəsənət haqqında gedən söhbətlərdə bu məfhum demək olar ki, artıq işlədilmir.

Müasir dövrdə bu prinsip yazıçının im-

Modernizm

Tarixi-fəlsəfi planda "anlayış"ın tədqiqi

kanlarını xeyli məhdudlaşdırır. Steyn Mxren yazır: "Naturalistlər dünyanı deyil, onun surətini təsvir ediblər". Beləliklə o, təkcə gerçəkliyin surətini təsvir edən "yaradıcılar" barədə düşünmür (halbuki, indi fotoaparət vasitəsi ilə qat-qat az səy sərf edib, təbiətin şəklini olduğu kimi əldə etmək mümkündür), o, yaradıcı adamın roluna başqa bir aspektdən baxır: həmişə gördüyümüz şeylərin şəklini çəkib bizə göstərmək istəyən incəsənətin mahiyyəti varmı? Platon bu nəzəriyyəni məntiqi sonluğa çatdırır. Şəxsi bədii qərəzliyinə baxmayaraq o, nəticə etibarilə "təqlid" incəsənətini tam inkar edir. Gerçəyin surətini təsvir etməyi ideyalar dünyası və "bayağılıq" adlandırır. Məgər bu qəbildən olan incəsənət insanı inandırmaq gücünə malik ola bilər? Baxmayaraq ki, o zaman yunan heykəltəraşlığı özünün çiçəklənmə dövrünü yaşayırdı, Platon bu suala mənfi cavab verir.

Bu gün biz gerçəkliyi əks etdirən elə bir incəsənətlə üz-üzə dayanmışıq ki, bu kimi nəzəriyyələrin tələblərini qətiyyətlə rədd edərək, ona tamamilə başqa aspektdən baxır. Müasir yaradıcılıqda baş verən dəyişikliyi görəncə incəsənət nümayəndələri bundan yaxşı söz tapmayıb, onu "yeniləşmə" ("modernizm") adlandırdılar. İfadə kimi bunu qənaətbəxş hesab etmək olmaz, çünki bu sözdən "qadın şlyapasının rəyihəsi və keçən ilki qəzetlərin" iyi gəlir. (Yorqen Sonne)

Bu məqalənin məqsədi "modernizm" ifadəsi özündə nəyi əks etdirdiyini və bu anlayışın mahiyyətini müəyyən etməkdir.

Bu başdan qeyd etmək lazımdır ki, modernizm yeni anlayış deyil. Onun prinsipindən çıxış edib demək olar ki, modernizm heç bir zaman, heç bir ölkədə, heç bir sənətkar tərəfindən yaradılmayıb. İmpressionistlər ilk əsərlərini yaradandan yüz il sonra, hamı dərk etdi ki, müasir incəsənətdə gerçəkliyi təsvir etmək üçün Qərb mədəniyyətində illərlə dominantlıq edən "izmlərə" baş əymək lazım deyilmiş. Müasir incəsənət gerçəkliyi dərk etməyin daha uyğun, uyarlı yollarının tapılmasını tələb edir. Bu

sanların gözü önündən adilik pərdəsini kənarlaşdırmaqla, onlara demək istədiyini, lakin ifadə edə bilmədiyini təqdim etmək, onun "müdafiə mexanizmini" işə salmaq qüdrəti durur. Yeni poeziyanın köməkliliyi ilə bizim süurumuz həqiqi gerçəkliyə qovuşmuş olur. Yaxşı əsər - oxucunun süurunda partlayış yaradan katalizatorudur". Bu sözlər təkcə poeziyaya aid deyil, bütövlükdə modernizmin estetikasını ehtiva edir. Təəssüf ki, bu cür aydın deyilmiş fikir çay dəsgahından sonra kürsüyə yayxanaraq xumarlanan gözlə televizora baxan hörmətli burjuvaları, eləcə də əsrlərdən qalan estetik ənənələrin mumiyanlanmış qanunlarının əsərindən azad olmağa cəhd göstərməyi belə ağına gətirməyən, özlərinin "müdafiə mexanizmini" işə salmağa ərinən yaradıcıları narahat etmir. Cənaqlar, zəhmət olmasa, modernizmə nifrət edərək, hərdən güzgüdə gözücü olsa öz sir-sifətinizə diqqətlə baxın. Əminəm ki, bu zaman ürəyiniz bulanacaq...

İndi məni dinləyin, sizə bir-iki kəlmə modernizmdən söyləyim.

Modernizm ənənəsi nə deməkdir? Hər şeydən əvvəl o, Avropa mədəniyyət tarixini kifayət qədər dərindən təhlil etmək qabiliyyətinə malik olan, özünə məxsus ənənəvi düşüncə tərzidir. Bu ənənənin miqyası təkcə birinci dünya müharibəsinin başlanması dövrünü deyil, ən azı lirika və rəngkarlıq sənətində özünü göstərərək keçən əsrin ortalarına qədər olan dövrü əhatə edir. Bu ənənənin dərin kökləri digər yaradıcılıq sahələrinə də öz təsirini göstərmişdir. 1913-cü ildə Per Laqerkvist özünün "Söz sənəti və təsviri incəsənət" adlı diqqətəlayiq əsərində yazır: "...Bu inkar edilməz həqiqətdir ki, müasir incəsənətin ən böyük uğurlarından biri, onun ibtidai sənətlə öz əlaqəsini yaratmasıdır. Gün kimi aydındır, bədii yaradıcılıq cəhdinə mədəniyyətin uğuru kimi deyil, insanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan mənəvi tələbat kimi baxmaq lazımdır. İlkin mərhələdə o, özünü bütünlüklə əvvəlki qarşısalmaz güc şəklində göstərir. Əsl ilkinliyə baş